

УДК 81:364.026

ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Луців С. І., Філь Г. О.

У статті з'ясовано, що соціокультурна компетенція – це сукупність знань, умінь, навичок і здібностей особистості; доведено, що цілі і завдання соціокультурного виховання досягаються насамперед на уроках української мови та літературного читання; виділено такі методи формування соціокультурних цінностей молодших школярів: вербальні (бесіди); ігрові (ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри); чуттєво-емоційні (народна музика); наочні (демонстрація кінофільмів); практичні (творчі завдання, екскурсії); стимулювання (зацікавлення і заохочення).

Ключові слова: знання, уміння, навички, методи, бесіда, ігри, цінність, початкова школа.

В статье установлено, что социокультурная компетенция – это совокупность знаний, умений, навыков и способностей личности; доказано, что цели и задачи социокультурного воспитания достигаются, прежде всего, на уроках украинского языка и литературного чтения; выделены следующие методы формирования социокультурных ценностей младших школьников: вербальные (беседы), игровые (игры-драматизации, сюжетно-ролевые игры), чувственно-эмоциональные (народная музыка), наглядные (демонстрация кинофильмов), практические (творческие задания, экскурсии), стимулирования (интерес и поощрения).

Ключевые слова: знания, умения, навыки, методы, беседа, игры, ценность, начальная школа.

The article shows that the problem of formation of social and cultural values among junior pupils is relevant and insufficiently developed. In the process of research it was discovered that junior school age is important for the formation of socio-cultural values, which is explained by the age and psychological characteristics of children of this age.

It has been established that the phenomenon of socio-cultural competence is inextricably linked with the process of formation of the individual, and its socialization in modern society, as society is transformed, its stereotypes and values change, modern education should support and guide young people to enrich their experience and experience of the future generation. Due to socialization, a person is involved in social life, receives and changes his social status and social role. It has been found out that the sociocultural content line involves the general cultural development of junior pupils and their preparation for life in the Ukrainian society and is realized through the educational goals of the Ukrainian language lessons through the use of texts of such subjects (the subjects of texts are not written in classes, but it involves its use taking into account age characteristics and needs of students of the corresponding class).

It is determined that the goals and objectives of socio-cultural education are achieved first of all through the deep and comprehensive acquisition of children by the content of education, which must embody national and human values and is realized by such basic ways and values as: native language; pedigree; history; regional studies; nature of native land; national mythology; folklore; folk calendar; national symbols; folk signs and beliefs; family-household culture; national traditions, customs and ordinances; national creativity, folk game; national education of a junior pupil at literary reading lessons.

The following methods of formation of socio-cultural values of junior pupils are distinguished: verbal (conversations, reading and discussion of works, films, reflections, explanations, analysis of problem situations); gaming (dramatizing games, dramatizing games, role-playing games); sensory-emotional (folk music, song, poetry, crafts, holidays); visual (demonstration of cartoons and films); practical (training, exercises, creative tasks, excursions); stimulation (interest and encouragement of children).

Key words: knowledge, skills, skills, methods, conversation, games, value, elementary school.

Актуальність. Процеси, які відбуваються в сучасному українському освітньому просторі, вимагають перегляду змісту й організації навчання, формування нових виховних орієнтирів для учнів початкової школи.

Молодший шкільний вік як початковий етап соціалізації дитини на рівні школи потребує особливої уваги. Саме зі вступом дитини до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на її особистість. Важливого значення набуває визначення умов, засобів, форм і методів, які є найбільш дієвими у формуванні соціокультурних цінностей.

Створення умов для формування національно свідомої, духовно багатомовної особистості є одним із важливих завдань навчання української мови учнів початкових класів. Це завдання реалізується засобом соціокультурної змістової лінії, яка сприяє становленню в учнів уявлення про світ, природу, суспільство, ознайомленню їх з основними культурними набутками рідного народу і людства в цілому, розвитку духовної сфери особистості, зокрема моральних переконань, відчуття прекрасного тощо.

Аналіз досліджень. До різних аспектів цієї проблеми зверталися мислителі (Сократ, Платон, Аристотель, Демокрит), корифеї філософської та педагогічної думки (Г. Гегель, І. Герbart, Д. Дьюї, Я. Коменський, І. Кант), відомі просвітительсько-педагогічні минулого (Б. Грінченко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), сучасні науковці (О. Варзацька, М. Вашуленко, О. Савченко).

Однією з актуальних проблем, яка потребує особливої уваги на сучасному етапі розвитку не лише освіти, а й суспільства у цілому, є проблема соціокультурної компетентності як ціннісного аспекту життєдіяльності особистості. Проблема формування ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей учнів завжди була у центрі уваги українських науковців – Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди, С. Бондар, М. Вашуленка, І. Гудзик, Л. Коваль, О. Локшиної, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьової, О. Савченко, С. Трубаچهвої та ін.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність педагогічних методів під час формування соціокультурних цінностей учнів початкової школи на уроках української мови та літературного читання.

Виклад основного матеріалу. Реформування системи освіти на сучасному етапі розвитку нашої держави передбачає розв'язання проблем організації всебічного виховання особистості, формування у неї системи цінностей. Вирішення зазначених завдань дозволить покращити соціально-моральну атмосферу в суспільстві, попередити негативні тенденції у розвитку сучасних учнів, такі як прагматичність мислення, сконцентрованість на матеріальному благополуччі, емоційна глухота тощо.

У педагогічній літературі зазначається, що соціальне виховання впливає на творчість, посилення уваги до організації життя, правил поведінки. Воно формує духовний світ, проектує духовні виявлення особистості, орієнтує на духовне життя, виробляє уявлення про духовне багатство [2, с. 144].

Зрозуміти суть соціокультурних цінностей неможливо без розуміння такого поняття як "цінність".

Аналіз поняття "цінності" в філософських науках дає можливість стверджувати, що людська діяльність нерозривно пов'язана з функціонуванням культури і передбачає опанування і засвоєння особистістю її цінностей. У філософії "цінність" використовується як "поняття, що вказує на людське, соціальне і культурне значення певних об'єктів і явищ, відсилає до світу належного, цільового, змістових основ, Абсолюту" [9].

Подібне визначення зустрічається й у психології. Цінність використовується як поняття для позначення об'єктів, явищ та їх властивостей, а також абстрактних ідей, що уособлюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного (І. Бех, Л. Виготський, І. Кон, А. Маслоу, С. Рубінштейн, В. Тугарінов, Н. Щуркова).

У широкому розумінні у ролі цінностей можуть виступати не тільки абстрактні привабливі ідеї, а й стабільно важливі для людини матеріальні блага. У вузькому розумінні цінності уособлюють, як правило, духовні ідеї, що вміщуються в поняттях,

мають високий ступінь узагальнення і усвідомлюються особистістю в процесі засвоєння культурного досвіду людства. Система цінностей утверджує межі соціокультурної активності людини або іншого соціального об'єкта і є важливим регулятором діяльності людей у соціумі, фактором інтеграції соціальних систем різного рівня. Система цінностей подає модель, спосіб життя і функціонує у вигляді стереотипів поведінки [7, с. 12].

Важливе місце у процесі формування соціокультурних цінностей молодших школярів у практиці початкової школи належить засвоєнню основних закономірностей процесу виховання:

1) єдності виховання та самовиховання (правильно організоване виховання стимулює самовиховання, відкриває шляхи до вдосконалення особистості);

2) залежності ефективності роботи від міри активності вихованців; залежності результатів виховання від характеру спілкування вихованців із оточуючими людьми;

3) єдності і взаємозв'язку методів виховання і різних засобів виховання [1, 15].

У педагогічному словнику "формувати" має такі значення: надавати чому-небудь певної форми, вигляду тощо; виробляти в кому-небудь певні якості, риси характеру; надавати завершеності, визначеності. У педагогіці терміном "формування" визначається такий процес розвитку особистості, який спрямований на те, щоб досягти її певного цілісного вигляду [5, с. 76].

У педагогічній літературі виділяють такі методи формування соціокультурних цінностей молодших школярів:

- вербальні (бесіди, читання і обговорення творів, фільмів, роздуми, пояснення, аналіз проблемних ситуацій);

- ігрові (ігри-драматизації, ігри-театралізації, сюжетно-рольові ігри);

- чуттєво-емоційні (народна музика, пісня, поезія, ремесла, свята);

- наочні (демонстрація мульт- і кінофільмів);

- практичні (привчання, вправління, творчі завдання, екскурсії);

- стимулювання (зацікавлення і заохочення дітей) [3, с. 22].

Значне місце у формування соціокультурних цінностей займає гра. Дитина 6–10 років має потребу в активній, бадьорій і радісній діяльності, у гострих переживаннях. Цінність гри як виду і форми організації діяльності полягає в тому, що дитина сама обирає способи рішення виникаючих практичних задач і завдяки цьому активно діє, вчиться керувати собою залежно від обставин, що складаються.

В ігровій формі можуть проходити конкурси, вікторини, спортивні змагання.

Наприклад, гра "Вовк і коза"

Для гри обирають "вовка" і "козу". Решта учасників – "пастухи". Вони, тримаючись за руки, утворюють коло, в якому бігає "коза", а поза ним – "вовк", що намагається проскочити всередину. Туди він може потрапити лише через "ворота" (підняті догори руки), які відчиняються у різних частинах кола.

Якщо "вовк" проник усередину і спіймав "козу", тоді вони міняються ролями. "Вовк" обирає іншу "козу", а сам стає "пастухом".

Педагогічні ігри можна й доцільно широко використовувати як метод навчання, виховання, формування в молодших школярів моральних почуттів. Будь-яка гра є засобом розвитку уваги, спостережливості, кмітливості. Збільшення розумового навантаження змушує замислитися над тим, як підтримати в учнів інтерес до матеріалу, що вивчається, їх активність протягом усього року. Важливу роль тут можуть відіграти дидактичні ігри з будь-якого предмету. Проте, як показують спостереження й аналіз педагогічної літератури, донедавна гру використовували лише на заняттях гуртків, тематичних вечорах тощо, а можливості її застосування у навчальному процесі певною мірою недооцінювались [1, с. 15].

Важливе значення для формування соціокультурних цінностей займає такий метод як бесіда. Бесіда має на меті систематичне роз'яснення учням принципів соціокультурних цінностей [8, с. 347].

Бесіда – словесний спосіб виховного впливу, а переконання словом ефективно тоді, коли воно викликає переживання. Все, що дитині необхідно зрозуміти і засвоїти, повинне хвилювати її, викликати емоційний відгук, бажання робити вчинки, що заслуговують схвалення. У ході бесіди діти висловлюють свої судження і самі

приходять до висновків про те, як треба і як не треба поводитися в суспільстві [8, с. 350].

До кожної бесіди вчитель і учні готуються заздалегідь. Діти підбирають для бесід розповіді, казки, вірші, малюнки, прислів'я. Учитель складає план бесіди. У ньому вказуються тема, мета, матеріал, питання і завдання, визначаються поняття, що повинні бути засвоєні, і вимоги, що школярами мають бути виконані. Можна запропонувати учням бесіди на такі теми: "Квіти обереги", "Родовідне дерево моєї сім'ї", "Славетні українці", "Я – громадянин України".

Наприклад, бесіда "Квіти обереги".

Людина завжди вірила в що-небудь надприродне. Як із давніх часів, так і до сьогодення людство схильне припускати, спростовувати і оскаржувати, піддавати сумніву, критиці дивні та мало пояснені явища. За цей час народилося безліч наук і теорій, легенд та переказів, оскільки інші факти та вигадки усвідомлено або несвідомо передаються з покоління в покоління. Вчені, ступаючи по стопах стародавніх цілителів, знахарів і жерців, створюють наукові відкриття, що підтверджують мудрість давніх. Тепер досить важко точно сказати, коли і ким були створені і науково обґрунтовані такі галузі медицини, як фітотерапія або гомеопатія. Навіть зародився зовсім новий напрям у науці – ієроботаніка – про вплив рослин на долю людини. Можливо, у недалекому майбутньому знайдуться наукові підтвердження магічної сили рослин.

Існують такі прийоми привчання до визначених учинків: показ зразка дії чи вчинку (дії вчителя чи зразковий вчинок товариша); повторні дії з даного зразка і правила (на прохання, нагадування, вимога); створення ситуацій, що спонукають до визначених учинків.

Для формування соціокультурних цінностей можна використовувати казку. Казка як метод соціокультурного виховання розглядалася українськими педагогами, які зазначали, що людські стосунки у казках прості та зрозумілі. Важливе значення казки підкреслював педагог-гуманіст В. Сухомлинський: "Казка – це активна естетична творчість, що охоплює усі сфери духовного життя дитини: і розум, і почуття, уяву, волю". Разом з учнями він створив Кімнату казок, Куточок мрії, де стимулював дитячу творчість [11, с. 55].

Учні початкової школи емоційно, зацікавлено реагують на казковий сюжет та зазнають сильного враження від подій у творі. Емоційно-емпатична реакція дітей на конфлікт казки інстинктивна, але слабо усвідомлена, їм важко передати словами свої переживання. Емпатійні почуття молодших школярів залежать від їхніх індивідуальних характеристик.

Ще одним ефективним методом формування соціокультурних цінностей є вивчення народних традицій. Вивчаючи народні традиції, діти починають цікавитися історичним минулим як свого народу, та і загалом усіх народів. Вони успадковують від батьків, дідусів, бабусь, інших людей ще не зовсім утрачені фольклорні перлини, поступово поповнюють фонд народних традицій, обрядів, звичаїв [10, с. 24].

Складовими частинами народної творчості для дітей є:

- твори, які перейшли з загального фольклорного доробку (деякі обрядові пісні, казки, загадки, прислів'я);
- поезія, створена дорослими спеціально для дитячого вжитку (колискові пісні, пестушки, утішки, прислів'я, приказки, легенди, казки, скоромовки, небилиці);
- численні фольклорні зразки, складені самими дітьми (ігрові пісні, лічилки, дражнили, скоромовки).

Прислів'я і приказки мають силу-силенну застосувань у різноманітних життєвих ситуаціях, оскільки в них закладена швидка мудра відповідь на низку глибоких, дуже серйозних питань, а часом влучний короткий вислів має більшу виховну силу, ніж довге "читання моралі": "Спершу подумай, потім скажи", "Шануй людей і тебе шануватимуть", "Пташка красна пір'ям, а людина вчинками" [6, с. 110].

Прислів'я і приказки мають великий виховний вплив на особистість дитини молодшого шкільного віку завдяки своїй особливій формі, емоційності, образності, яскравості, доступності. Вони знайомлять дітей з морально-етичними нормами, формують навички культурної поведінки, лаконічно і в доступній формі вчать бути

ввічливими, скромними, стриманими, відповідальними, шанувати батьків, поважати людей.

З метою ознайомлення дітей з духовними та матеріальними цінностями для молодших школярів влаштовувались екскурсії історичними і пам'ятними місцями, у музеї, на виставки народної творчості, які допомогли дітям більше дізнатися про історію Батьківщини, рідного краю, походження географічних назв, особливості народного мистецтва, ремесел, а також стимулювати дітей до власної творчості [4, с. 48].

Висновки. Отже, у процесі навчально-виховної роботи з молодшими школярами необхідно використовувати такі методи роботи, які б сприяли розвитку їх самостійності, самооцінки, привчали б до відповідальності за свої вчинки, формували соціокультурні цінності.

Література

1. Галус О. М. Наукові підходи щодо професійної підготовки майбутніх педагогів у ступеневому вищому навчальному закладі / О. М. Галус // Збірник наукових праць НАДПС України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2010. – № 54. – С. 13–17.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Дмитренко Т. О. Методологічні основи соціальної педагогіки / Т. О. Дмитренко, К. Ярьсько. – Х. : Крок, 2003. – 32 с.
4. Єгорова В. Фахова ключова компетентність як складова сучасних вимог до науково-педагогічних працівників / В. Єгорова // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 3. – С. 47–50.
5. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості / І. А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці, 2006. – С. 14–36.
6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.
7. Малахова О. В. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Малахова О. В. – Луганськ, 2007. – 22 с.
8. Ожубко Г. В. Сутність та структура соціального інтелекту / Г. В. Ожубко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / КПНУ ім. Івана Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – Вип. 17. – С. 346–358.
9. Пастир Ю. І. Підготовка майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Пастир Ю. І. – Черкаси, 2010. – 23 с.
10. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15–25.
11. Пріма Р. М. Соціалізація особистості молодших школярів засобами родинно-побутової звичайності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Пріма Р. М. – К., 1996. – 172 с.